

2. Ово рјешење ступа на снагу наредног дана од дана објављивања у “Службеном гласнику Републике Српске”.

Број: 04/1-012-2-1799/16
18. августа 2016. године
Бања Лука

Предсједница
Владе,
Жељка Цвијановић, с.р.

На основу члана 16. Закона о полицији и унутрашњим пословима (“Службени гласник Републике Српске”, број 57/16) и члана 43. став 6. Закона о Влади Републике Српске (“Службени гласник Републике Српске”, број 118/08), Влада Републике Српске, на 87. сједници, одржаној 18.8.2016. године, д о н о с и

Р Ј Е Ш Е Њ Е

О РАЗРЈЕШЕЊУ ЗАМЈЕНИКА ДИРЕКТОРА ПОЛИЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

1. Дарко Ђулум разрјешава се дужности замјеника директора Полиције са 31.8.2016. године, због именована на другу дужност.

2. Ово рјешење ступа на снагу наредног дана од дана објављивања у “Службеном гласнику Републике Српске”.

Број: 04/1-012-2-1797/16
18. августа 2016. године
Бања Лука

Предсједница
Владе,
Жељка Цвијановић, с.р.

На основу члана 16. Закона о полицији и унутрашњим пословима (“Службени гласник Републике Српске”, број 57/16) и члана 43. став 6. Закона о Влади Републике Српске (“Службени гласник Републике Српске”, број 118/08), Влада Републике Српске, на 87. сједници, одржаној 18.8.2016. године, д о н о с и

Р Ј Е Ш Е Њ Е

О ИМЕНОВАЊУ ДИРЕКТОРА ПОЛИЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

1. Дарко Ђулум именује се за директора Полиције Републике Српске са 1.9.2016. године, на период од четири године, са могућношћу поновног избора.

2. Ово рјешење ступа на снагу наредног дана од дана објављивања у “Службеном гласнику Републике Српске”.

Број: 04/1-012-2-1798/16
18. августа 2016. године
Бања Лука

Предсједница
Владе,
Жељка Цвијановић, с.р.

На основу члана 43. став 6. Закона о Влади Републике Српске (“Службени гласник Републике Српске”, број 118/08), а у вези са чланом 18. став 2. Закона о систему јавних служби (“Службени гласник Републике Српске”, бр. 68/07, 109/12 и 44/16), Влада Републике Српске, на 87. сједници, одржаној 18.8.2016. године, д о н о с и

Р Ј Е Ш Е Њ Е

О РАЗРЈЕШЕЊУ ВРШИОЦА ДУЖНОСТИ ДИРЕКТОРА ЈАВНЕ УСТАНОВЕ ДОМ ПЕНЗИОНЕРА У ТРЕБИЊУ

1. Рајко Ђапин разрјешава се вршиоца дужности директора Јавне установе Дом пензионера у Требињу, због истека периода на који је именован.

2. Ово рјешење ступа на снагу наредног дана од дана објављивања у “Службеном гласнику Републике Српске”.

Број: 04/1-012-2-1800/16
18. августа 2016. године
Бања Лука

Предсједница
Владе,
Жељка Цвијановић, с.р.

На основу члана 43. став 6. Закона о Влади Републике Српске (“Службени гласник Републике Српске”, број 118/08), а у вези са чланом 18. став 2. Закона о систему јавних служби (“Службени гласник Републике Српске”, бр. 68/07, 109/12 и 44/16), Влада Републике Српске, на 87. сједници, одржаној 18.8.2016. године, д о н о с и

Р Ј Е Ш Е Њ Е

О ИМЕНОВАЊУ ВРШИОЦА ДУЖНОСТИ ДИРЕКТОРА ЈАВНЕ УСТАНОВЕ ДОМ ПЕНЗИОНЕРА У ТРЕБИЊУ

1. Рајко Ђапин именује се за вршиоца дужности директора Јавне установе Дом пензионера у Требињу на период до два мјесеца.

2. Ово рјешење ступа на снагу наредног дана од дана објављивања у “Службеном гласнику Републике Српске”.

Број: 04/1-012-2-1801/16
18. августа 2016. године
Бања Лука

Предсједница
Владе,
Жељка Цвијановић, с.р.

1208

На основу члана 31. став 5. Закона о предшколском васпитању и образовању (“Службени гласник Републике Српске”, број 79/15) и члана 82. став 2. Закона о републичкој управи (“Службени гласник Републике Српске”, бр. 118/08, 11/09, 74/10, 86/10, 24/12, 121/12 и 15/16), министар просвјете и културе, 20. јула 2016. године, д о н о с и

П Р А В И Л Н И К

О ПРОГРАМУ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Члан 1.

Овим правилником уређује се Програм предшколског васпитања и образовања у предшколским установама, основним школама, специјалним школама и установама здравствене и социјалне заштите у којима су збринута дјеца предшколског узраста (у даљем тексту: установа), његова примјена и начин остваривања.

Члан 2.

(1) Програм из члана 1. овог правилника темељи се на процени, планирању и евалуацији праксе, а одсликава добро познавање дјецe, њиховог учења, интереса и животних околности, односно контекста у коме дијете живи.

(2) Планирање, евалуација и примјена програма из члана 1. овог правилника мора се снажно ослањати на савремена разумијевања учења и развоја предшколског дјетета, која су заснована на актуелним истраживањима, теоријама и праксама у предшколском васпитању и образовању.

Члан 3.

(1) Програм који се примјењује у установама је заснован на начелима планирања, примјене и евалуације цијеловитог развојног програма.

(2) Цјеловити развојни програм је отворени програм предшколског васпитања и образовања Републике Српске, заснован на исходима учења и игре, прилагођив различитим условима примјене и трајања, а његово спровођење је обавезно у свим установама, уз поштивање права, потреба и интересовања дјецe и родитеља, те специфичности њиховог окружења.

(3) У оквиру цијеловитог развојног програма могу се примјењивати и сљедећи програми:

- 1) специјализовани развојни програми,
- 2) интервентни, компензациони и рехабилитациони програми и
- 3) програми за дјецу пред полазак у школу, ако нису обухваћена неким обликом предшколског васпитања и образовања.

(4) Установа може организовати програме из става 3. овог члана на основу потреба дјецe, родитеља, установе и локалне заједнице, подржавајући интерес дјетета за учењем, уважавајући његове могућности, радозналост, потенцијал и способности и у функцији су подстицања дјечјег физичког, социоемоционалног, интелектуалног развоја, развоја говора, комуникације и стваралаштва.

(5) Програм из става 2. овог члана налази се у Прилогу 1. који чини саставни дио овог правилника.

Члан 4.

(1) Специјализовани развојни програми се остварују за дјецу према њиховим интересовањима, потребама и способностима ради стварања темеља за стицање високог нивоа опште културе у најранијој доби, а то су:

- 1) језички програм,
- 2) музички програм,
- 3) драмски и умјетнички програм,
- 4) спортски и рекреативни програм,
- 5) информатички програм и
- 6) други програми.

(2) Програми из става 1. овог члана остварују се кроз активности као што су: учење матерњег и страних језика, хорско пјевање, упознавање музичких инструмената, плес, балет, фолклор, глума, цртање, сликање, вајање, спортске активности, јога, шах, еколошке и друге активности.

(3) Програми из става 1. овог члана укључују континуиране или повремене активности које се организују једном или више пута током седмице или мјесеца у трајању од 20 минута до једног или више сати у складу са потребама и интересима породице и дјетета.

Члан 5.

Интервентни, компензациони и рехабилитациони програми реализују се са дјецом из породица угроженог социјалног и друштвеног стања, којима су ускраћени оптимални услови за несметан раст и развој, те са дјецом са сметњама у психофизичком развоју.

Члан 6.

(1) Интервентни предшколски програми остварују се у ванредним околностима проузрокованим елементарном непогодом, насталом дјеловањем природних сила као што су поплаве, пожари, земљотреси, сљезни наноси и лавине, епидемије заразних болести и друго.

(2) Програм из става 1. овог члана може се, у пуном или скраћеном времену, реализовати у прилагођеном простору који испуњава минималне услове за извођење васпитно-образовног рада, о чему одлуку доноси директор установе и о томе обавјештава оснивача и Министарство просвјете и културе (у даљем тексту: Министарство), у складу са Законом.

Члан 7.

(1) Компензациони програми су намијењени за рад са дјецом која се налазе у недовољно развијеној и мање подстицајној средини ради пружања јаче подршке у развоју, а то подразумијева богато материјално и социјално окружење за учење уз поштовање вриједности и различитости.

(2) Програм из става 1. овог члана се остварује у неразвијеним или руралним срединама, срединама са високом стопом незапослености, ниским приходима, бројем становника у опадању, као и за дјецу из непотпуних породица и породица угроженог социјалног и друштвеног стања, те дјецу родитеља са ниским степеном образовања.

(3) Програм из става 1. овог члана подразумијева обезбјеђивање квалитетног материјала за учење, стварање услова за непосредно учење путем посматрања унутар и изван установе, а на основу истражених и документованих потреба дјеце, којима се може утицати на њихово напредовање.

(4) Активности и дужина трајања програма из става 1. овог члана зависи од потреба дјеце и услова у којима се програм реализује.

Члан 8.

(1) Рехабилитациони програми су намијењени за рад са дјецом са сметњама у развоју и остварују се у установима или специјализованим установама које примјењују програме предшколског васпитања и образовања ради подршке

оптималном функционисању дјеце са сметњама у развоју у васпитно-образовним активностима и учешћу у свакодневном животу.

(2) Програм из става 1. овог члана обухвата и специфичне поступке у оквиру медицинске и психосоцијалне рехабилитације, а то су: логопедски, сурдопедагошки, олигофренолошки, тифлопедагошки и соматопедагошки, а они се остварују кроз рехабилитационе третмане и игру, групно и индивидуално, поштујући способности и потребе сваког дјетета.

(3) Програм из става 1. овог члана заснива се на развоју сазнања, моторике, комуникације, бриге о себи, те емоционалног и социјалног понашања на основу сигурне, здраве и подстицајне средине за игру и учење како би се осигурала адекватна стимулација и оптималан развој дјетета.

Члан 9.

(1) Програм за дјецу пред полазак у школу организује се за дјецу која нису обухваћена неким обликом предшколског васпитања и образовања, у трајању од најмање три мјесеца, сваког радног дана по три сата, укључујући рекреативне паузе и паузе за заједнички оброк.

(2) Реализација програма из става 1. овог члана пружа дјетету могућност стицања основних знања која ће се надограђивати у школи, усвајања радних навика, развијања љубави према учењу, оспособљавања за самосталан и креативан рад, развијања осјећаја одговорности и међусобне толеранције и учења правила понашања у друштву и групи.

(3) У програм из става 1. овог члана укључују се дјеца која у наредној школској години стичу услове за полазак у први разред основне школе.

Члан 10.

(1) Установа може спроводити и програме јачања родитељских знања и способности у васпитању дјеце.

(2) Програми из става 1. овог члана могу се примјењивати у установама, породичном окружењу или у другим установама и организацијама ради јачања родитељских компетенција у области подстицања раног развоја дјетета и бриге о њему.

(3) Примјена програма из става 1. овог члана темељи се на вриједностима које подразумијевају да ће сваки васпитач, стручни сарадник, медицински техничар и остали запослени у установи бити упознати са знањима из области породичне педагогије и психодинамике породице и да ће свој рад заснивати на тим сазнањима, уз потребу да се у тој области стално професионално развијају.

(4) Програм из става 1. овог члана је у функцији подршке родитељима у развоју и васпитању дјеце, развоја свијести о важности родитељске улоге, стицања знања и вјештина важних за задовољавање потреба породице у погледу адекватног подстицања развоја дјетета.

(5) Васпитач, стручни сарадник, медицински техничар и остали запослени треба да упознају и поштују породичне вриједности које се тичу подизања дјетета и треба да поштују право родитеља да доносе одлуке за своје дијете, те да им помажу у разумијевању савремених сазнања о учењу и развоју предшколске дјеце и значају предшколског васпитања и образовања.

(6) Активности и дужина трајања програма из става 1. овог члана зависи од потреба родитеља и њихове дјеце и услова у којима се програм реализује и представља основ за остваривање партнерства са породицом као саставног дијела годишњег програма рада установе.

Члан 11.

(1) Установа води евиденцију о планирању, организовању и документовању, те дужини трајања програма из члана 3. овог правилника у годишњем програму рада, који доставља оснивачу ради давања сагласности, а Министарству и Републичком педагошком заводу (у даљем тексту: Завод) на увид до краја септембра текуће године.

(2) Извјештај о примјени програма из члана 3. овог правилника установа доставља оснивачу на усвајање, а Министарству и Заводу на увид у складу са Законом.

Члан 12.

Ступањем на снагу овог правилника престаје да важи Правилник о програмима у предшколским установама ("Службени гласник Републике Српске", број 94/14).

Члан 13.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у "Службеном гласнику Републике Српске".

Број: 07.040/020-991-1/16
20. јула 2016. године
Бања Лука

Министар,
Др Дане Малешевић, с.р.

ПРИЛОГ 1.

ПРОГРАМ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Предшколско васпитање и образовање је процес раног учења и формирања личности дјетета од рођења до поласка у школу, који се одвија у свим окружењима у којима дијете живи.

За сваку дјевојчицу и сваког дјечака предшколског узраста најбитнија је подршка у интеракцији са окружењем, у којој се кроз сопствену активност учи и развија.

Стога, најважнија улога предшколског васпитања и образовања је да се кроз квалитетно и пажљиво праћење сваког дјетета и одговарање на развојне потребе и тенденције, међудејством породице и институција, у добро структурираним условима социјалног и материјалног окружења оснажи дијете да се развије до својих оптималних нивоа, поштујући природу cjеловитог учења и развоја.

Предшколско васпитање и образовање је темељ cjеловитог учења, усмјерен ка аспектима развоја дјетета: интелектуалном, социјално-емоционалном, физичком развоју и развоју говора, креативности и стваралаштва, којима се дијете подржава за квалитетно укључивање у конкретни социокултурни контекст, друштво засновано на знању, уз његовање сопствене духовне и културне баштине.

У складу са општим хуманистичким и демократским тежњама развоја друштва, дјеча предшколског узраста имају право на образовање и равноправно укључивање у свакодневни живот заједнице. Друштво има одговорност да ствара веће повјерење у моћ раног дјетињства и значај раног учења, развијајући капацитете јавног и приватног сектора за рано образовање унутар јединственог система васпитања и образовања.

Квалитетним предшколским васпитањем и образовањем може се остварити снажан утицај на:

- обезбјеђивање оптималних услова за задовољавање дјечјих друштвених потреба и јавно прокламованих дјечјих права да се роде, расту и развијају у средини која ће обезбиједити њихово физичко и ментално здравље, у којој ће се осјећати вољеним и прихваћеним, без изузетка и без дискриминације,

- унапређивање статуса предшколске дјеце у заједници у погледу општег развоја у свим аспектима, према индивидуалним могућностима, припремањем за живот и даље школовање и образовање,

- унапређивање здравственог статуса дјеце, тјелесног и менталног, који ће убрзати развој, битно утицати на њихово касније здравствено стање и све психофизичке претпоставке за учење и развој,

- квалитетан и здрав живот породице и свих њених чланова, заснован на снажним везама са предшколским институцијама и осјећању припадања заједници,

- веће могућности одговарајућих компензација за дјецу која долазе из сиромашне средине, из социјално и материјално угрожених породица.

Очекивања од квалитетног предшколског васпитања и образовања:

- квалитетним предшколским програмима могу се постићи позитивни дугорочни и краткорочни утицаји на дјецу, породицу и друштво,

- раније укључивање дјеце у предшколско васпитање и образовање омогућава већу ефикасност и трајни утицај на развојни потенцијал предшколске дјеце са очекивањима да она, у складу са развојним могућностима, убрзају развој друштва,

- све дјевојчице и сви дјечаци имају користи од квалитетног предшколског васпитања и образовања, а поготово дјеча која дола-

зе из социјално запуштене средине и дјеча са посебним образовним потребама,

- трошкови учињени за развој предшколског васпитања и образовања доносе најбржи профит у будућности друштва,

- квалитетно предшколско васпитање и образовање је дио стратегије подршке друштва развоју дјеце у раном дјетињству и по правилу је повезано са другим институцијама за дјецу и породицу (здравство, исхрана, социјална заштита...).

Остваривање ових претпоставки тешко је без одговорног и активног односа свих друштвених фактора, као што су: породица, установе за дјецу, установе за предшколско васпитање и образовање, културне и просветне институције, удружења грађана која заступају интересе предшколске дјеце и залажу се за остваривање права и потреба предшколске дјеце, са специфичним задацима, а што, као цјелину, чини систем предшколског васпитања и образовања.

ПРОГРАМСКИ ПРИНЦИПИ СИСТЕМА УЧЕЊИХ АКТИВНОСТИ

Као један од основних услова успјешне интерпретације програма раног учења узимају се следећи програмски принципи:

- јединство његе, васпитно-образовних подстицаја, игре и учења темељи се на складном и подржавајућем односу дијете-одрасли и разумијевању дјечјих потреба, уз јединство васпитања са свакодневним животним активностима и играма дјеце и одраслих у предшколској установи. То значи да се васпитни рад одвија константно у контексту иницираних и вођених активности и од одраслих и од дјеце, дјечје игре и уобичајених животних и практичних активности,

- принцип подстицања учења кроз вршњачке групе (вршњачко учење), који води ка разумијевању дјечје учења као процеса који се одвија кроз интеракцију и дијељење знања са другом дјецом, а улога одраслог се помјера на улогу сарадника, медијатора, партнера малим вршњачким групама,

- принцип прилагођавања активности узрасту дјеце, као један од основних принципа за успјешно укључивање дјеце у активности; подразумијева поштовање захтјева да се у учећим активностима иде од лакшег ка тежем, од познатог ка непознатом, од ближег ка даљем, од једноставног ка сложенијем,

- принцип очигледности, који представља основни услов за чулни доживљај учених садржаја и повезивање тог доживљаја са искуством дјетета; појам је очигледно синоним за појам конкретно. Дјеча брже и лакше усвајају сазнања заснована на чулном искуству (не само вид, што је не баш ријетка заблуда у пракси), а подразумијевају се знатно веће могућности у поступцима посматрања, слушања, кушања, мирисања, додиривања за активитет дјетета у процесу учења,

- принцип јасноће којим се указује да све што дјечи показујемо или говоримо (објашњавање појмова, појава, ријечи, израза који се користе) морају бити прилагођени могућностима разумијевања дјетета и језику којим се тренутно служи,

- принцип поступности указује највише на уважавање идеје Виготског да се захтјеви у учењу увијек усмјеравају према зони ближег развоја да би се "корак по корак" улагао напор дјетета у освајању нових сазнања. Васпитачи-це увијек морају промислити шта је у процесу учења прије, а шта послје, шта не може да се учи истовремено (прије учења слова и читања увијек се вјежба држање оловке и контролисање покрета; супротни апстрактни појмови никад се не проучавају заједно: ако се, на примјер, дјеча истовремено поучавају шта је лијево, а шта је десно, то ће изазвати конфузију која може потрајати дуже вријеме; у процесу вјежбања моље је да се добро савлада прво једно, како би супротну значење много лакше, брже и са пријатним напором усвојили),

- принцип уважавања интуитивног (неизрецивог) сазнања дјетета сугерише васпитачима да у свом раду цијене и уважавају знања која дјеча уносе у васпитно-образовни процес и да на њима систематски и континуирано шире дјечја искуства о свијету у и око њих,

- принцип систематичности значи уређивање система учећих активности које највише одговарају циљевима програма учења и игре, што указује и на потребу уређености редослиједа активности иако оне могу максимално поштовати интересовања, мотиве и потребе дјетета,

- принцип тимског дјеловања обавезује међудејство одраслих који се директно и индиректно брину и раде са дјецом (васпитачи, стручни сарадници, менаџмент, родитељи, волонтери и други одрасли из непосредног дјечјег окружења).

Одговорност се дијели у функцији за добробит дјетета и групе, уз континуирани дијалог и дијељење знања.

ПАРТНЕРСТВО СА ПОРОДИЦОМ

Партнерство са родитељима заснива се на претпоставкама:

- родитељи су заинтересовани за благостање и добробит своје дјеце, посебно у условима када се други брину за њих,

- они су истовремено заинтересовани и мотивисани да квалитетно подижу своје дијете,

- спремни су да уче о подизању и васпитању дјецe, а мотивација је управо на природној упућености дјетета на одрасле,

- према томе, ову нужност и потенцијалну спремност родитеља да сарађују треба стручно, спретно и на вријеме искористити, поштујући их и сматрајући их компетентним за квалитетну родитељску улогу.

Предшколско васпитање и образовање, заједно са породичним васпитањем и образовањем, чини цјелину и најбољи могући услов да се дјететов развој оснажи. Стога, предшколске установе развијају чврсту везу са породицом, засновану на међусобном повјерењу и уважавању. Родитељима је потребно омогућити укључивање и дати активну улогу у свим активностима предшколске установе (од планирања, реализације до евалуације свих активности). Заједничко, усклађено дјеловање породице и предшколске установе кроз партнерство и подијелену одговорност за ефекте подизања дјецe подразумевају обједињавање и усклађивање циљева дјеловања у различитим окружењима који су значајни за дијете.

У складу са потребама и промјенама у друштву, породица и поред великог значаја у животу и развоју сваког дјетета све мање постаје способна да у цијелости преузме на себе бригу у вези са васпитањем, његом и заштитом дјецe најранијег узраста. Са друге стране, дио обавеза и одговорности породице на овом плану је непреносив на било кога, па је од велике важности оспособљавање породице за родитељство у којем нема простора за грешке у подршци развоја дјетета, посебно у раном дјетињству. Осим тога, у овом процесу од пресудне важности је стварање стимулативног окружења за активности дјетета којима ће се благовремено дјеловати на развој, што сасвим сигурно није само проблем родитеља већ далеко ширег и интензивнијег укључивања одговарајућих васпитно-образовних институција и заједнице, институционалних капацитета васпитања и образовања, који би могли бити добар избор и за дијете и за породицу.

Предшколска установа пружа континуирану стручну подршку родитељима у вршењу родитељске улоге, изградњи одговорног родитељства и одговарајућих компетенција за квалитетну подршку развоју дјецe.

Задаци тима у предшколској установи:

- да његује професионализам у раду са родитељима и да уважава родитеља као равноправног партнера у развоју и учењу дјецe предшколског узраста,

- да његује дијалог са родитељима у вези са дјечјим развојем и учењем у предшколској установи и код куће,

- да заједно са родитељима обезбједи најбољи могући начин усклађивања различитих окружења у којима дијете борави: породица, предшколска установа, школа, дјечји клубови, вјерске институције и слично у циљу укључивања дјетета у предшколску установу и групу,

- да обезбјеђује услове за квалитетно партнерство (повјерење, добродошлица, пријатна атмосфера, кутак за родитеље, пано за родитеље, размјена информација у индивидуалним и групним разговорима, заједничке активности на планирању, реализацији и евалуацији васпитно-образовног рада).

Садржај партнерства може се реализовати кроз неке облике сарадње:

- дневни неформални контакти,
- индивидуални и групни разговори и дискусије,
- писмена обавјештења и контакти,
- обавјештења путем паноа за родитеље,
- изложбе радова дјецe,
- посјете породици, односно родитеља групи,
- васпитно-образовне активности са родитељима,
- образовање за одговорно родитељство,
- учешће родитеља у савјету родитеља и слично.

Улога родитеља је важна у активном учешћу на свим нивоима одлучивања (јер су у питању одлуке које се тичу њихове дјецe), као и у спровођењу програма васпитања и образовања у предшколској установи од планирања, реализације до евалуације.

ПАРТНЕРСТВО СА ШКОЛОМ

Са циљем подстицања цјелокупног развоја дјетета, предшколска установа успоставља различите форме радне сарадње са школом и окружењем да би се обезбједио континуитет развоја и учења дјетета.

Та сарадња се базира на општим циљевима постављеним у Програму предшколског васпитања и образовања, чији је основ

оснаживање развоја, цјеложивотно учење и остваривање права дјетета прокламованих Конвенцијом Уједињених нација.

Задаци тима у предшколској установи:

- да развија различите форме сарадње између предшколске установе, појединачних организационих јединица, тимова у установи и локалних школа и њихових тимова (учитеља, наставника, педагога, психолога, директора и других),

- да професионално и са етиком, заједно са будућим учитељима, школским педагозима и психолозима и осталим стручним сарадницима, размјењује знања и искуства о начинима рада и живота у предшколској установи и школи, као и навикама, потребама и достигнућима дјецe у предшколској установи,

- да заједнички планира подршку сваком дјетету у преласку из једног у други подсистем образовања, са нагласком на изради индивидуалних планова преласка за дјецу са посебним образовним потребама.

Садржаје партнерства са школом и локалном заједницом свака предшколска установа осмишљава у складу са својом традицијом, обичајима, склоностима и потребама свих (дјецe, родитеља, васпитача, стручних сарадника, представника локалне власти, учитеља, наставника и осталих сарадника у школи, вјерских и културних институција и других интересних група).

ЦИЉЕВИ, ЗАДАЦИ И САДРЖАЈИ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Глобални циљ предшколског васпитања и образовања у Републици Српској је да, у оквиру цјеловитог система васпитања и образовања, постепено, у складу са реалним могућностима заједнице, осигура оптималне услове за цјеловит (холистички) развој и остваривање права дјетета у складу са принципима Конвенције о правима дјетета Уједињених нација, сваком предшколском дјетету, кроз одговарајућу подршку породици, развој и јачање предшколских институција у остваривању принципа на којима је засновано предшколско васпитање и образовање ради остваривања свих потенцијала дјетета до личног максимума у процесу раног учења коме је дијете дорасло.

Општи циљ система предшколског васпитања и образовања је да омогући средину у којој ће се оснажити холистички (цјеловит) развој предшколског дјетета, у складу са својим способностима, потенцијалима, особеностима, потребама и интересима.

Посебни циљеви система предшколског васпитања и образовања:

- развијање когнитивних способности дјетета неопходних за разумијевање природе, свијета у којем живи, у складу са потребама и интересовањима,

- подстицање развоја физичких способности, складног развоја тијела и усвајања здравствено-хигијенских навика за здрав живот,

- развој социјалних и емоционалних способности, индивидуалне одговорности за рад и живот у заједници и самоконтроле,

- развој говорних и комуникативних способности,

- развијање свијести о значају заштите и очувања природног окружења,

- његовање идентитета и осјећања припадности заснованих на традицији и културној баштини заједнице европских народа,

- припремање за школу и академске програме учења,

- стварање развојних претпоставки и усвајање социјалних и моралних вриједности демократског, хуманог и толерантног друштва,

- оспособљавање за поштовање људских права, основних слобода и развој способности за живот у демократски уређеном друштву.

У опште системске задатке институција предшколског васпитања, који јесу веома сложени, али и значајни за развојну перспективу друштва, убрајамо:

1. унапређивање општег статуса предшколске дјецe у заједници у погледу општег развоја у свим аспектима, према њиховим индивидуалним могућностима, припремањем за живот, али и за даље школовање,

2. унапређивање здравственог статуса дјецe, који ће убрзати развој, битно утицати на њихово касније здравствено стање и све материјалне, биолошке претпоставке за учење и развој у зрелијој доби,

3. квалитетан и здрав живот породице, јер је бављење дјецом и њиховим потребама од великог утицаја на породичну климу, очување породице и демографску перспективу друштва,

4. веће могућности одговарајућих компензација за дјецу која долазе из сиромашне средине, из социјално и материјално угрожених породица.

Посебни задаци система предшколског васпитања и образовања:

- обезбиједити равноправну доступност у коришћењу постојећих ресурса у институцијама предшколског васпитања и образовања,

- обезбиједити васпитање под једнаким условима у урбаним, руралним и економски недовољно развијеним срединама,

- обезбиједити приоритетно квалитетан васпитно-образовни процес популацији петогодишњака и услове и мјере предшколског васпитања и образовања на млађим узрастима, унутар целокупне предшколске популације,

- обезбиједити адекватну подршку породици у спровођењу концепције предшколског васпитања и образовања,

- обезбиједити могућности укључивања дјецe са сметњама у развоју у систем мјера предшколског васпитања и образовања адекватним избором модела инклузије.

Циљеви Програма предшколског васпитања и образовања усмјерени су према аспектима развоја:

I - ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ

До три године:

- јачање физичког здравља и отпорности дјецe као елементарних услова правилног развоја свих органа и органских система у овој узрасној доби,

- подстицање развоја cjеловитог сензорног и перцептивног потенцијала дјетета, чула одговорних за правилну перцепцију и доживљај окружења,

- овладавање сопственом моториком као сложеним процесом психомоторног учења,

- развијање навика (самостално контролисање физиолошких потреба - тјелесне хигијене и храњења).

До шест година:

- здраво, физички добро и складно развијено дијете,

- богаћење моторичког искуства у вези са свим осталим искуствима,

- познавање сопственог тијела, његових могућности, функција чула, органа и органских система у активностима игре и кретања,

- овладавање локомоторним покретима, усавршавање fine моторике и вољног усмјеравања покрета, координације покрета, ритма, снаге, тачности, темпа и размака покрета руке, шаке, прстију у вези са развојем мишљења и визуелно-просторних способности, прецизности опажања, оријентације у простору,

- правилан развој нервног система и латерализације, подржавање развоја оне стране кортекса која управља функцијама дјетета у процесу учећих активности (природна љеворукост и дешњаштво),

- развијање хигијенских, здравствених и еколошких навика и културе.

II - СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНИ РАЗВОЈ И РАЗВОЈ ЛИЧНОСТИ

До три године:

- његовање спонтаности и искрености дјетета у контакту са својим окружењем и отворености за доживљаје,

- његовање одговарајућих механизма самоконтроле, важних за брже осамостаљивање,

- подршка развоју одговарајуће слике о себи, сопственим могућностима и стицању повјерења у своје способности,

- подршка усвајању сазнања у вези са правилима и нормама понашања у оквиру основних моралних вриједности (добро-рђаво, штетно, опасно-корисно, ружно-лијепо),

- подршка развоју примарних социјалних компетенција: уважавања потреба друге дјецe и одраслих, навика за заједничко обављање активности,

- утицај на формирање, испољавање и контролу осјећања,

- култивисање и развој позитивних, интегративних емоција.

До шест година:

- проширивање и сређивање социјалног искуства дјетета стеченог у породици, развијавање потреба других људи и односа у ужем социјалном окружењу,

- упознавање друштвеног живота околине, прилагођено достигнутом нивоу развоја и развојним могућностима дјетета,

- успостављање адекватне социјалне интеракције са окружењем и бржи развој самоконтроле, социјалних компетенција и одговорности,

- осамостаљивање у основним социјалним функцијама; размијене мишљења, препознавања осјећања, мотива и намјера,

- развијање повјерења у властите могућности и самопоуздања, али и способности превазилажења тешкоћа у контакту са другим људима, развој особина отворености, спремности за сарадњу, размијевања и поштовања других људи, њихових потреба, жеља и преокупација,

- развијавање сопственог поријекла, породичних и родбинских веза, културне и духовне баштине окружења.

III - ИНТЕЛЕКТУАЛНИ РАЗВОЈ

До три године:

- подстицање и његовање природне радозналости малог дјетета за свијет који га окружује, сталним успостављањем контакта са социјалним и материјалним окружењем,

- подржавање актуелних могућности дјетета да се уживљава у појаве око себе, да користи предмете и материјале за учење, његовање осјетљивости и мотивисање за постављање питања као начина учења и ширења сазнајних интересовања,

- подршка сазријевању сензорно-моторичке интелигенције, као првог сигурног сигналног система за рано учење и рјешавање развојних проблема.

До шест година:

- развој и култивисање сазнајних интересовања и отворености за нова сазнања, доживљаје и искуства,

- усавршавање способности посматрања и развијања појава, процеса, предмета - њихово описивање и процјењивање примјеном поступака испитивања, упоређивања, класификовања, уређивања по задатим правилима или критеријумима логичког мишљења и суђења,

- развој радозналости и проналазачко-откривачких афинитета за упознавање околине, мотива за проналажење и експериментисање, за критичку прераду и тумачење сазнања о свијету и појавама у свом непосредном окружењу,

- откривање узрочно-последичних веза при посматрању објеката и процеса или дјеловању на њих, тумачењу сопствених поступака,

- превазилажење повезаности мишљења за непосредно и конкретно са развојем расуђивања о понашању; препознавањем смисла активности умјесто простог прилагођавања ситуацијама, интериоризација модела стварности идући од мисли ка ситуацији и обрнуто у процесу развоја мишљења и превођења конкретног и опаженог са симболичког на мисаони и апстрактни ниво,

- унапређивање утицаја на развој најбољих препознатих потреба и врста интелектуалних способности,

- развој способности самосталног коришћења извора сазнавања, искустава других у сазнавању и коришћења стечених сазнања у процесу учења,

- развој повјерења у сопствене могућности и самопоуздања, трагања и проналажења објашњења и одговора на постављена питања, логике уређених информација према тачности судова и закључака,

- развијање систематичности, стрпљивости у испитивању појава и спремности за уопштавање и доказивање.

IV - РАЗВОЈ ГОВОРА, КОМУНИКАЦИЈЕ И СТВАРАЛАШТВА

До три године:

- подржавање говорне комуникације као зрелијег сазнајног оквира дјетета и сигналног система за учење и развој,

- подстицање и богаћење говора као квалитетнијег сигналног система за учење и као средства за стицање сазнања, успостављање интеракције са окружењем,

- стварање повољних услова за формирање почетних сазнања о појавама и појмовима у окружењу кроз практичне активности и у животном контексту.

До шест година:

- подржавање развоја говора према развојним могућностима у погледу усвајања гласовне структуре говора, синтаксе и елементарних књижевно-језичких норми матерњег језика у усменом говору, богаћења рјечника и говорног искуства,

- развој способности служења говором као сигналним системом за сазнавање и учење (постављање питања и тражења одговора), као средством комуницирања са околином изражавањем мисли и осјећања, прибављања информација о садржајима учења,

- оспособљавање дјецe за служење говором као организованим симболичким системом (вербалним и невербалним) споразумјевања,

- развој способности слушања и разумијевања говорних и других порука, спремности за флексибилну прераду говорних сигнала у мишљење и креативне говорне творевине (изражавање мисли и осјећања на креативан начин),

- смисао за групну солидарност и сарадњу као комуникацијску врлину и компетенцију, оспособљеност за учествовање у акцијама групе,

- развијање способности и мотива за доживљавање, разумијевање и коришћење умјетничких медија,

- систематски утицај на стваралаштво као особину личности која је конструктивна, продуктивна и осјетљива на људе и ствари око себе, способна да машта и креативно дјелује на своје окружење,

- побољшавање процеса еманципације (посебно самосталности, иницијативности, отворености према искуству, адаптабилности на изазове социјалног и материјалног окружења) активног односа према стварима, људима, појавама и догађајима у окружењу,

- развијање чулне осјетљивости и истраживачке радозналости за проблемско и откривачко-проналазачко мишљење, које најви-

ше подразумева способност субјективне прераде чулних утисака у оригиналне дјечје творевине,

- способност откривања естетских значења стваралачком пријемом и руковањем материјалима.

ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНИ РАД СА ДЈЕЦОМ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА - ИСХОДИ УЧЕЊА И УЧЕЊЕ АКТИВНОСТИ

Циљеви предшколског васпитања и образовања, те програмски циљеви и задаци појединих аспеката развоја су систематичан и уређен предмет садржаја курикулума. Аспекти развоја подржани су системом учећих и игроликних активности и мрежом исхода учења у оквиру интегрисаног курикулума, што одговара природи дјетета и његовом цјеловитом гледању на свијет (из практичних разлога, као што су олакшано планирање, уређивање амбијенталних услова и систематизовања дидактичких средстава, садржаји курикулума разврстани су у поуздан систем учећих активности, који одређују мрежу исхода учења).

Структура садржаја предшколског програма (мрежа исхода учења):

I Физички развој	II Социјално-емоционални развој и развој личности	III Интелектуални развој	IV Развој говора, комуникације и стваралаштва
A Исходи у вези са разноврсним облицима кретања	Г Исходи друштвених активности	Ж Исходи откривачко-проналазачко-сазнајних активности	Ј Исходи активности говора, комуникације и писмености
Б Исходи перцептивно-моторичких активности	Д Исходи афективних активности	З Исходи логичко-математичких активности	К Исходи дјечјег стваралаштва: говорно-драмско, плесно-музичко, ликовно-моделарско
В Исходи здравствено-хигијенских активности	Ђ Исходи еколошких активности	И Исходи графомоторичких активности	
	Е Исходи практичних активности (радних и саобраћајних)		

Систем учећих активности интегрише се мрежом исхода учења, потенцијалним садржајима активности и игара, према различитим узрасним особеностима и заједно представљају оквир за стварање курикулума предшколске установе.

Исходима се дефинишу развојне промјене и постигнућа дјетета у појединим аспектима развоја на одређеним узрасним нивоима. То су конкретни циљеви учења и развоја дјетета, произашли из уопштених циљева предшколског васпитања и образовања, прекретница у психофизичком и менталном развоју дјете, структурираног и за дјецу прихватљивог насљеђа до којег је човјечанство дошло и садржаја из дјететовог најужег социјалног миљеа. У вези с тим, сасвим је разумљива методичка оријентација да се дјелује на оно што се очекује као природан развојни ток, имајући у виду да није могућа потпуна подударност настајања развојних промјена само према узрасту, већ да се оне догађају индивидуално, да може бити значајних одступања од узраста, што говори о томе да је развој условљен насљеђем, дјеловањем срединских утицаја и самим дјететом и његовим дјеловањем на сопствени развој.

Исходи говоре о знањима, вјештинама и ставовима предшколског дјетета као компетенцијама са којима дијете корача ка наредном нивоу развоја. Изражени су у терминима дјечјег понашања и представљају све оно што предшколско дијете зна, умије и може да уради или ће моћи да уради уз искуснијег вршњака или одраслог и које ставове и вриједности има на одређеном узрасном нивоу и након процеса учења. Основни смисао ослонца на исходе највише је у реалним и могућим очекивањима развојних промјена које ће се прије или касније догодити, у манифестацијама које могу да их наговјесте или да укажу да је дошло до развојне промјене која се очекује.

Исходи се могу уочити у свим аспектима развоја и у континуитету, од етапног плана, у којем су очекивани исходи у функцији завршених циљева, до дневног (или процесног) плана којим се утврђује систем активности (садржај). Посматрају се функционално из угла могућности уочавања сигурних индикатора развојних промјена које су остварене или су у наговјештајима да ће ускоро бити остварене.

Програм, овдје одређен, обухвата сва искуства која дјеца стижу, планирана и непланирана, директна или индиректна, у средини која је уређена на тај начин да подржава њихово учење и свеукупни развој. Обухвата све активности, догађаје, ритуале, обичаје одраслих и дјете у предшколској установи и директне и индиректне интеракцијске утицаје у и из окружења.

Структура свих материјалних добара и духовних вриједности, не само оних намијењених раном дјетињству, може пресудно дјеловати на његовање активне улоге дјетета и његово брже осамос-

таљивање за животне функције у свим каснијим фазама развоја. Другим ријечима, без плодотворног дјеловања средине и њеног култивисања за потребе раног дјетињства институционални утицаји на развој предшколске дјете могу бити скромни.

Стратешке предности овако замишљеног програма раног учења у односу на традицију и искуства са когнитивно-академским програмима су:

1. оријентација на развојно учење и развојно планирање са довољно широким осномом за учење и развој, предвиђање исхода и тока развојних промјена,

2. поштовање индивидуалности, са основном идејом да је потребно помјерити активности на дијете и охрабривати га у погледу мотива за учење,

3. довољан простор за активност дјетета и искуствено учење, са условима средине која поштује потребе дјетета и омогућује довољно квалитетних прилика за стицање и прерађивање животних искустава,

4. флексибилни садржаји учења који су мотивирајући, свеобухватни у погледу дјеловања на све аспекте развоја и који лако могу задовољити интересовања, могу се трансформисати у учеће активности од којих се очекују утицаји на развојне промјене,

5. очекивани исходи учења су у функцији развојне перспективе, у виду предвиђања посљедица (исхода) процеса учења и развоја најповољнијег система учећих активности као окоснице планирања и вредновања свих активности са групом или појединцем,

6. јасан вриједносни систем и принципи на којима се заснива предшколско учење у оквиру јединственог система васпитања и образовања,

7. јасно је изражено поштовање потреба и интересовања, али и буђења тенденција, култивисања интересовања према узрасним могућностима дјетета,

8. суштинска оријентација је на кооперативно учење и интеракцију са окружењем током богаћења и прерађивања искустава,

9. обезбјеђује се континуитет са наредним учењем и школовањем,

10. заснован је на снажном партнерству са породицом, тешко је замислити без активног укључивања родитеља у све етапе и функције рада предшколске установе,

11. савременије оријентисан у избору дидактичке стратегије рада и не спутава креативност дјете и васпитача и

12. заснован је на плодотворнијем педагошком услову за дјеловање на саморазвој, на бржем осамостаљивању.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА ПРЕМА АСПЕКТИМА РАЗВОЈА

I - ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ

Опште карактеристике физичког развоја у погледу исхода посматрају се кроз три врсте исхода које већина дјеце постиже до поласка у школу. У погледу достизања исхода дјеца се међусобно могу значајно разликовати, те могу достићи развојне исходе прије или касније у односу на просјечне. То су:

1. Исходи у вези са разноврсним облицима кретања

Општи исходи за крупну моторику, разноврсне облике кретања су општа оријентација за избор учећих активности којима се дјелује на физички развој као окосницу укупног развоја, заправо, најважнија димензија Програма је у разноврсном инвентару активности од којих се могу очекивати позитивни развојни учинци.

До шест година најопштији исходи су: дијете је видно здраво, физички добро и складно развијено. То се постиже кретањем кроз физички простор и дјеловањем на њега, стицањем и богаћењем разноврсним моторичким и другим искуствима о свијету око себе. Кретање и развој моторике омогућиће дјетету да овлада простором, да се успјешно и са задовољством креће кроз њега, складно, уравнотежено, координисано, грациозно и ритмично, користећи своје физичке способности за даљи развој. У тој доби код дјетета су развијени и могу се уочити основни елементи тјелесних особина, као што су: издржљивост, снага, прецизност, окретност, гичкост и слично.

Осим тога, дијете умије да одржава равнотежу у разним положајима тијела (кад стоји, кад се зауставља, у доскоку и слично). Дијете заузима правилан положај тијела приликом сједења (посебно за столом, приликом једа и других активности), стајања, ходања и вршења одређених радњи предупређивања поремећаја моторике и тјелесних деформитета (кичменог стуба и стопала).

До поласка у школу постиже се оптимална тјелесна зрелост код већине дјеце; развијена је латерализација, односно доминира она мождана хемисфера која је урођена, о чему посебно треба водити рачуна.

У операционализацији Програма конкретнији исходи су важни због стратешке оријентације Програма за изазивање развојних промјена када се они лакше трансформишу у дјелујуће, учеће активности, те тако много директније указују на природу активности која може бити повољна за намјерно дјеловање на развојне промјене.

За прву годину, прво се очекује да дијете спретно пуже, затим да се подигне на обе ноге и да хода уз придржавање или држање за једну руку, да сједи самостално, да се сагиње уз придржавање да би дохватило предмет, те да са различитим нивоом вјештине манипулише предметима.

У другој години оптимални развојни исходи су: самостално ходање, у другој половини године и трчање, трчање укрот, скакутање на обе ноге уз благо придржавање, пењање уз степенице уз држање за једну руку, самостални чучањ и устајање из чучња, самостално сједање на столицу, ношење, премјештање и манипулисање блиским предметима.

Трећа година је обиљежена значајном развојном кризом, али у моторици се јавља значајнији развојни успон тако да дијете већ спретно трчи, хода на прстима и петама, унапријед и уназад; врло је стабилно у погледу равнотеже, шутира лопту без поустрања, силази низ степенице уз држање за руку, пење се уз степенице без придржавања, отвара врата, спретно подиже предмете са пода без придржавања или баца предмет у одређеном правцу.

У четвртој години све моторичке активности попримају обиљежја зрелих покрета које дјеца обављају углавном самостално, на примјер, могу да пузе на стомаку, трче стабилно, брзо, у различитим правцима и различитим простором, спретно ходају по различитим површинама, самостално се пењу и силазе низ степенице и блаже косине, спретно прескачу разноврсне препреке, шутирају лопту у трку, користе се лоптом (бацају и хватају), познају правила ходања и шетања у колони по двоје.

Пета и шеста година су познате по знатно вишем нивоу спретности, нарочито у трчању, скакању и провлачењу. Дјеца успијевају спретно да се провлаче у лавиринтима, сложеним препрекама, спретно трче мијењајући правац, пењу се по различитим предметима и справама, хватају малу лопту објема рукама, умију да воде лопту, прескачу канап објема ногама истовремено (вијача), хватају лопту једном руком, што све указује на моторичку зрелост за полазак у школу.

2. Исходи перцептивно-моторичких активности

У погледу општих исхода развојних активности до шест година, нарочито битним се узимају све функције чулних органа, које су од пресудног значаја за перцепцију свијета и околине, а очекује се да су код дјетета складно развијене за тај узрасни ниво

(вид, слух, додир, мирис и укус). Дијете, заправо, усваја сензорне еталоне, односно унутрашње слике одређених својстава предмета и појава које имају функцију модела за њихово препознавање, у области: облика (геометријске фигуре: круг, квадрат, троугао, лопта, коцка, квадар, разноврсни предмети и слично); боја (три основне боје, црна и бијела); величина (велико, мало, широко, уско, дугачко, кратко и слично); положаја у простору (лијево, десно, право, у, на, поред, изнад, испод и слично); звукова (високи и ниски тонови, гласни и тихи, дуги и кратки и слично); додира (тврдо и меко, глатко и храпаво, топло и хладно и слично); мириса (карактеристични пријатни или непријатни мириси); укуса (слатко, слано, кисело, горко и слично).

У свакодневним активностима дјеца стичу богата и разноврсна чулна искуства, којима се, у складу са узрастом, изграђују перцептивне способности (прије свега, опажање, процјењивање и интерпретација). Чулна искуства и утиске из свакодневног живота дијете акумулира, прерађује и користи, способно је да их правилно интерпретира на свој начин, да се користи тим искуствима у перцептивним и мисаоним поступцима за тачно, детаљно и цјеловито опажање и испитивање предмета, појава и процеса, као и њихових разноврсних својстава и односа у оквиру своје средине.

Конкретни исходи развојних активности до друге године су више самопосматрање, јер на почетку дијете посматра и додирује свој лик у огледалу, а затим препознаје блиске ликове и предмете на слици (пас, мачка); препознаје своје ствари и играчке, препознаје предмете из свог окружења, препознаје особе из окружења, што увелико може зависити од развијености чула вида. Кад су у питању друга чула, дијете чулом додира може осјетити и реаговати на топло-хладно, правилно локализовати извор звука, препознати познате гласове и стећи искуства о основним укусима (слатко-слано).

У трећој години већ стиче сложеније видне перцепције, упознаје и именује једну, двије боје, fine детаље на слици, уочава себе на фотографији, јасно разликује хладно од топлог, спарује коректно четири облика или ставља предмете у одговарајуће облике, ставља, разврстава предмете по неком критеријуму, боји или по величини (три боје или величине). Чулом слуха разликује уобичајене звукове у околини (опонаша оглашавања животиња, људски говор и слично). Чулом мириса препознаје и именује основне мирисе (пријатни-непријатни) и препознаје укусе који му се не свиђају (горко, љуто).

Од треће до шесте године чулна искуства постају значајно богатија и комплекснија. Заснована су на снажнијим чулним способностима и општем напредовању у развоју. Чулом вида дјеца успијевају да разликују и именују основне боје које уоче у природи и да стварају нове боје комбиновањем ликовним материјалима, да именују нијансе боја, разликују свјетло и таму, разликују дебело и танко, кратко и дуго, уско и широко и слично. У каснијем периоду (крајем пете и у шестој години) успијевају пронаћи једноставнију слику у сложеној, те саставити дијелове слике у цјелину и повезати дијелове и цјелине.

Латерализација је значајно успјешнија, тако да разликују доле-горе, лијево-десно, испод-на-у и слично. Могу да именују три, четири геометријска облика и тијела, да именују мало и велико и спретно умећу предмете у одговарајући облик.

Значајно напредује и чуло слуха, а дјеца јасно разликују тихо и гласно; именују различите врсте звукова, запајају ритам (брзо-лагано), трајање звукова и паузе у некој мелодији; стичу бројна искуства са различитим звуковима из окружења. Чулом додира препознају једноставне, познате предмете, што ће им омогућити да се користе ситнијим предметима и играчкама (конструкторски материјали), да коректно манипулишу материјалима како би остварило одређене ефекте. Чула мириса и укуса се изоштравају до препознавања уобичајених мириса и именовања укуса који су доступни њиховом искуству.

3. Исходи здравствено-хигијенских активности

Општи исходи развојних активности до шест година у овом домену усмјерени су на стицање елементарних знања о здравственој култури, навикама очувања и јачања тјелесног и менталног здравља, на упознавање и усвајање правила личне уредности, чистоће и хигијене, те навика за правилну, здраву и умјерену исхрану.

Конкретнији исходи развоја у првој години се односе на навикавање на правилан сан и одмор, узимање течности из шољице уз помоћ одраслог, сарадња при облачењу, жвакање хране и самостално приношење хране устима, са покушајима у осамостаљивању приликом храњења.

У другој години дјеца стичу навике прања руку и уста, притом тражећи помоћ одраслих. Активно учествују у облачењу, а у трећој години траже помоћ при самосталном обављању физиолошких потреба у тоалету, успијевају да се самостално умију, да перу руке и да се самостално хране.

Четврта година је период значајног осамостаљивања у свим важним животним функцијама, нарочито у храњењу. Дјеца се ко-

ристе самостално кашиком, пију течност из чаше и стичу навике културног понашања при јелу. За столом имају свијест о сопственим физиолошким потребама које се тичу хране и хигијене.

У петој години дјеча стичу знања о елементарним болестима и повредама и њиховом избјегавању; стичу драгоцену искуства о најједноставнијим поступцима прве помоћи (шта је потребно учинити када се опечемо, повриједимо кожу и друго). Дијете познаје и све професије које се брину о људском здрављу (љekar, зубар, медицинска сестра), разумеје основне захтјеве за чување здравља (вјежбање, одмор, правилна исхрана и хигијена). Стечене су и навике понашања усмјерене на здрав живот, као што су нпр. заклањање уста руком приликом кашљања, а приликом кихања марамице, те самостална употреба марамице.

У шестој години дјеча су оспособљена за самостално облачење и обување у складу са временским приликама. Сама се пресвлаче уколико им се гардероба заплъа или је мокра; самостално се обувају, откопчавају и закопчавају гардеробне дијелове.

Самостално обављају физиолошке потребе, стичу навике да прије и после сваког јела самостално перу руке, после јела и зубе, да се користе кашиком, виљушком и ножем, да перу руке након употребе тоалета и низ других навика неопходних за полазак у школу.

II - СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНИ РАЗВОЈ

1. Исходи друштвених активности

Општи исходи друштвених активности до шест година усмјерени су на примарну и секундарну социјализацију, доживљај слике о себи и учење социјалних правила понашања. У овој доби дјеча се постепено науче да разумеју потребе других људи, да прихвате групу и да се у њој добро осјећају, да упознају и разумеју правила друштвено прихватљивог понашања и да поштују та правила у манифестацијама свог понашања, и то, у већој мјери, потпуно самостално и самоиницијативно.

Конкретни исходи развојних активности до годину дана више се односе на развој интересовања за дјецу и одрасле и њихове потребе, постепено адаптацију на боравак са одраслима и дјецом без страховања и фрустрација. У овом периоду дијете комуницира са околином гестовима, реагује на емоционални израз одраслог, одазива се на позив и разликује познате од непознатих особа.

У другој години дијете може да се игра самостално и у присуству друге дјече или да се придружи групно вођеној игри, испољавајући видна задовољства присуством друге дјече. Јављају се и прве спознаје о разлици између доброг и рђавог. Дијете већ има прве елементе сопственог персонитета (зна своје име).

У трећој години дијете започиње властиту игру, прихвата игру ја-ти, зна имена дјече и одраслих у групи и активно учествује у групно вођеној игри. Касније зна свој пол, године старости, користи фразе учтивости: молим, хвала, извини, изволи и већ је у стању да користи игре улога (васпитача, продавца, доктора) као најпродуктивније за прерађивање искустава и учење.

У четвртој години напредак се остварује највише у разумевању и уважавању мишљења других људи, њихове дјелатности и осјећања, укључујући и видне емпатијске способности. Способности да се ускладе сопствене жеље, потребе и циљеви са жељама, потребама и циљевима других и групе попримају нека обилежја одговорности, што води ка разумевању основних друштвених односа и догађаја у окружењу и активном укључивању у њих. Дијете је спремно за давање и примање у међуљудским односима, за интеракцију са другим људима која је друштвено прихватљива, за уљудно, културно комуницирање, вербално и невербално, за дјеловање на развој лијепог и културног понашања у разним ситуацијама.

Пета година је у знаку изградње елементарног осјећања за правду и праведно понашање и значајног јачања личности. Развија се осјећај за дјеловање у тиму уз преузимање сопствене одговорности и спремност ка хуманитарном дјеловању, човјекољубљу и помоћи другима, осјећају солидарности са другима. У почетном формату се развија и осјећање припадности одређеној заједници (породици, вртићу, родном крају, човјечанству). Свијест о припадности култури и традицији свог народа и своје земље, о повезаности са културама и традицијама других народа. Кроз поштовање правила понашања и правила игре дјеча упознају друштвене конвенције, обичаје и правила понашања своје околине, што ће утицати да се касније развије и способност вољног управљања сопственим понашањем.

Шеста година је доба сазријевања елементарне самосвијести, упознавања сопствених могућности и елементарног самооцењивања, чиме се највише дјелује на повјерење и самопоуздање, на повјерење у друге из блиског окружења. Развија се и свијест о полној улози и поштовању супротног пола. Дијете почиње да цијени и поштује себе, сопствене идеје, вреднује оно што мисли, каже и чини; у стању је да прихвати дужности које доноси школа, а кроз

способност саосјећања може јасно да изрази свој однос према околини и догађајима у њој.

2. Исходи афективних активности

Општи исходи за афективне активности до шест година у знаку су спремности да се емоционално реагује на разноврсне подстицаје и појаве у друштвеном животу и у умјетности. Дијете је склоно изражавању аутентичних емоција, оптимизму и добром расположењу. Очекује се и развијеност осјећања вишег реда, као што су радозналост, осјећање правде, осјећање другарства, те осјећања која управљају друштвеним понашањем.

Дјеца показују сигурност и способност да се боре за своја права и осјетљива су на осјећања других. Спремна су за грађење групних правила и поштовање ограничења, због чега је од велике важности подстицање дјечје самосталности у односу на одрасле, умјесто спутавања и претјераног ограничавања слободе.

Конкретни исходи развојних активности у првој години су врло једноставни. На почетку дјеца узвраћају на интеракцију, покушавају да комуницирају мимиком, гестикулацијом и гласовима, изражавају расположење и почињу повезивати природу гласова са лицима, радосне или љутите гласове са одговарајућим ликом. На тај начин показују емоционалну везу са једном или више особа, а на крају могу уочити емоционалне реакције других. Међу типичним исходима су изразита позитивна афективна стања учествовањем у играма скривања.

Друга година је у знаку открића властитог лика - дијете се радо посматра и додирује свој лик у огледалу. Умије да саосјећа са другима, показује наклоност према познатим особама, поздравља се и грли познате особе, самостално се игра са дјецом.

У трећој години дијете је у стању да се препозна на фотографији, да препозна основне емоције код других, да искаже невербално основне емоције, те да се игра са другом дјецом изражавајући понос за сопствена постигнућа, што је за стицање нових искустава од велике важности.

Четврта година је прекретница у афективном развоју. Постиге се разумевање узрока сопствених емоција, способност суочавања са њима, предвиђања ситуација у којима се оне јављају, те могућности артикулација, мијењања и слободног изражавања сопствених емоција. У исто вријеме дијете постаје све отпорније на стресове, напетости, фрустрације и ирационалне страхове.

У петој години дијете може да примијени елементарне технике модификације понашања и опуштања, самоконтроле емоција и концентрације; умије да вербализује (екстернализује) емоције и стања и да улази у емоционалне односе са другима. Дијете може да разликује стварне од представљених емоција (нпр. у умјетничким дјелима), да интензивно учествује и ужива у играма улога, да дијели и дарује, да сарађује, да разликује добро и зло, позитивне и негативне емоције и поступке, да развија и чува аутобиографско сјећање. Дијете може да преузме одговорност за своје поступке, да иницира интеракцију са другим особама и да изграђује свијест да је члан различитих заједница.

3. Исходи еколошких активности

Општи исходи развојних активности од рођења до шест година су усмјерени на поштовање и дивљење према свему живом, те на изражену потребу дјече да се брину за друге људе, жива бића и околину, као и да се интересују за околину у којој живе. Дјеца релативно брзо постају свјесна основних еколошких изазова и могу имати свијест о систему вриједности и стилу здравог живота у складу са идејама о чувању животне средине.

Конкретни исходи развојних активности за дјецу до три године су у знаку жеље за дуготрајним бораваком у природи и игре напољу, игре са природним материјалима.

У каснијој доби (три, четири године) дјеца имају сложенија искуства о томе шта је чисто, а шта прљаво; знају да бацају отпатке у канту за смеће, имају изразито пажљив однос према биљкама и животињама.

Између четврте и пете године стичу искуства и сазнања о заједничким стаништима одређених биљка и животиња и њиховој повезаности у еколошке ланце. Стичу свијест о погубним поступцима и могућим посљедицама прекидања ових ланаца, као и значају природне равнотеже у животној средини. Дјеца могу јасно да уоче улогу и значај које поједине биљке и животиње имају у човјековом животу и обавезу човјека да се стара о њима. У овом периоду богате се сазнања о утицају животне средине на раст и развој живих бића, о узајамној зависности, равнотежи и хармонији живе и неживе природе и њиховој међусобној условљености. Дјеца увелико изграђују и свијест о користи које човјек има од шума, као и о начину да се оне очувају и обнове; о води, ваздуху и земљишту, као и о потреби да се оне сачувају од загађивања.

Између пете и шесте године стичу се сазнања о односу човјека према природи, о начинима на које човјек утиче на животну средину и посљедицама његових поступака, о материјалном свијету,

кружењу и трансформацијама материје из једног у други облик у природи. Од велике важности за здрав живот је разумијевање опасности од уништавања природе и осјећај неопходности штедне енергије и очувања природних ресурса (вода, папир, храна). Сазнања о начинима на које се човек ослобађа од отпадака и њиховим последицама по квалитет животне средине постају веома битан извор учећих активности, јер дјеца будно прате разлике у карактеристикама пожељног односа према природи и реалног стања у локалној средини.

Изражена је и свијест о потреби исхране квалитетном храном, одијевања тканинама природног поријекла, коришћењу исправне воде, боравку на свјежем ваздуху. Дјеца стичу искуства и сазнања о начинима спречавања расипања топлоте, енергије (електричне), питке воде, хране, одјеће, новца, што је веома значајно у развоју осјећања одговорности и односа према природи и материјалним добрима околине.

4. Исходи практичних активности (радних и саобраћајних)

Општи исходи практичних активности до шест година крећу се ка изградњи свијести о значају, потреби и вриједности људског рада, прије свега, јачању мотивисаности за радно ангажовање и преданост у раду и развијању саобраћајне културе, усвајању правила и стицању навика очувања личне безбједности и безбједности у саобраћају.

Посебни исходи до друге године се односе на свијест о потреби учествовања у поспремању собе и дворишта и свим радним активностима за које дијете буде заинтересовано и дорасло.

У трећој години дјеца се оспособљавају за разликовање звука у саобраћају, разликовање боја на семафору, препознавању основних врста саобраћајних возила и начина њиховог кретања.

У четвртој години учока се спремност дјетета да се радно ангажује, у складу са могућностима, у акцијама од ширег значаја за очување животне средине, односно да учествује у животу и раду одраслих и усвајању навика и вјештина за обављање практичних дјелатности од значаја за здраву животну средину.

У овом периоду дјеца, на крају, усвајају и основна сазнања о практичној употреби разноврсних уређаја и апарата у домаћинству, намјени опреме, прибора и намјештаја у различитим окружењима и правилима за њихово коришћење и чување, уз познавање потенцијалних опасности до којих долазе приликом радних активности и начина како да се оне превенирају и избјегну.

Између четврте и пете године дјеца знају гдје је играње безбједно и дозвољено и гдје се не смију играти; успјешно разликују тротоар којим се крећу пјешаци од коловоза, друма, шина; наводе више разлога због којих је потребно прилагођено и опрезно кретање на улици уз поштовање саобраћајних правила; знају своју кућну адресу, адресу дјечјег вртића и могу описати битне карактеристике саобраћаја између куће и предшколске установе.

У шестој години дјеца овладају саобраћајном културом до прихватљивог нивоа за самостално сналажење у саобраћају. Познају правила која се примјењују за кретање пјешака, посебно правила која важе за дјецу; гдје смију прећи улицу и како се то чини; тумаче значења појединих саобраћајних знакова (пјешачки прелаз, стаза за бицикле, паркинг, пази дјеца, болница, телефон и слично). Осим тога разумију улогу семафора у кретању пјешака и возила, као и правила понашања на раскрсници; знају улоге саобраћајног полицајца у регулисању саобраћаја; разликују врсте возила према подлози којом се крећу: у копненом, ваздушном и воденом саобраћају. У исто вријеме усвајају и правила о понашању путника (посебно дјеце) у возилима градског саобраћаја, путничким аутомобилима. Развијена је неопходна визуелна и слушна пажња у саобраћају.

III - ИНТЕЛЕКТУАЛНИ РАЗВОЈ

1. Исходи откривалачко-проналазачко-сазнајних активности

Општи исходи за развојне активности до шест година у овом аспекту развоја обиљежени су радозналешћу и значајнијим активитетом дјетета, заинтересованешћу за истраживање, нарочито при крају овог периода. Дијете почиње да схвата узрочно-последичне везе и односе кроз непосредно искуство са окружењем. Дијете у конструкторским играма користи, осим конструкторских, и природне материјале, ствара на основу плана, користећи различите ресурсе и медије, укључујући и технологију која му је доступна, како би приказало и представило своја открића.

Осим тога, дјеца почињу да праве разлику између прошлости, садашњости и будућности, постају сналажљива, предузимљива и упорна, истрајнија у својим креацијама и оптимално самостална.

Конкретни исходи развојних активности у првој години су у знаку активног испитивања свијета око себе и откривања функција предмета. Дијете изразито воли да манипулише предметима и да трага за предметима који су изван видног поља. Учење и споразумијевање са средином заснива се на покушајима и погрешкама или на једноставним асоцијацијама.

У другој години дијете је спремно за симболичке игре. Дијете, на захтјев одраслих, показује на себи дијелове тијела, показује конкретне предмете из непосредне околине и користи нека средства у рјешавању проблема доводећи предмете у међусобни однос.

Трећа година је значајна прекретница у интелектуалном развоју. У вријеме освајања говора као сложеног сигналног система за учење дјеца постављају наизглед једноставна питања као што су: "Шта је ово?", "Ко је то?", "Како?". Дјеца очекују примјерен и јасан одговор. У овој доби дјеца су изузетно склона да се играју механичким играчкама, што значајно доприноси моторичким способностима.

Између треће и четврте године јављају се сазнања о човјеку као природном бићу. Дјеца почињу да упоређују човјека са животињама и биљкама у погледу биолошких функција. У зачетку је и познавање основних карактеристика изгледа и грађе човјековог тијела (коже, удова, мишића, костију, косе, чула и друго) кроз упознавање функција сопственог тијела. Значајан очекивани исход у овом периоду је и познавање основних полних разлика код људи и како долазе дјеца на свијет. Дјеца стичу сазнања о главним фазама људског живота и карактеристикама тих животних периода. Такође, постају свјеснија најбитнијих природних и еколошких услова за живот човјека (ваздух, хигијена, храна, заштита од невремена, хладноће).

Пета година је у знаку комплекснијих сазнајних вриједности, разликовања живог од неживог у непосредној околини и упознавања основних својстава живих бића и животних процеса од којих ће зависити њихов раст, као што су: развој и опстанак (исхрана и узимање воде, сва битна питања опстанка), познавање услова за живот човјека (ваздух, хигијена, храна, заштита од невремена, хладноће), разумијевање међусобне зависности живих бића и њихове зависности од тла и међусобних односа према еко-системима. Дјеца без тешкоћа упознају карактеристике животних заједница (поље, бара, ријека, море, шума, парк, људско насеље), грађу, функције и назив органа, њихов изглед код биљака и животиња, животне циклуса биљака и животиња (од сјемена до плодова, од зачећа до рађања), а затим и најбитнија обиљежја понашања врсте (трчи, плива, лети, скрива се, напада, брани, лови и слично).

У овој доби јављају се и сложенија сазнања о живом свијету као што су карактеристични облици понашања животиња: рађање, одрастање, размножавање, угуиње, а затим и детаљније познавање типичних представника животињског и биљног свијета, те разликовање домаћих и дивљих животиња, односа човјека према њима, користи коју човјек има од њих и начину старања човјека о њима. Ближе упознавање домаћих животиња најчешће настаје и најпродуктивније је кроз сазнања о кућним љубимцима и начинима старања о њима. Посебне методичке вриједности су у експериментисању и откривалачком посматрању начина кретања животиња и њихових адаптивних функција на услове природне средине, животних циклуса биљака (сјање, клијање, раст, цвјетање, испуштање сјемена, увенуће), распознавању услова за раст и развој биљака (врсте тла, вода, ваздух, свјетлост, повољна температура). Као сложеније сазнање може се очекивати и разликовање неких представника биљака које слободно расту у природи од биљака које је култивисао човјек за своје потребе и чији ће развој велики зависити од човјека.

У шестој години дјеца су у оквиру методичких поступака спремна на увиђање, откривање разлика између природних појава (дјеловање сунца, вјетра, облака, водотока, ватре и друго), односа живих бића и појава које настају рђавим односом човјека према природи.

Осим тога, дјеца су спремна за откривање и разликовање врста неживе материје и њених својстава (природне материје - вода, лед, снијег, пијесак, глина, камење итд. и вјештачке - метал, стакло, скај, папир итд.). Кроз разноврсна искуства којима су изложени, употребом и руковањем предметима дјеца успјешно упознају предмете и њихове особине: од чега су, како су направљени и како функционишу (предмети из свакодневне употребе, играчке, алати и прибори, разни уређаји итд.). Такође, искуственим учењем дјеца успјешно увиђају везе између различитих појава (временске прилике и облачење људи, понашање животиња и биљака у току временских непогода, промјена на водоциковима и дјеловање на тло и др.). Поједина годишња доба се упознају кроз карактеристике климе и временске прилике које их прате (обично се надограђује понашање животиња и биљака, рад људи - посебно на селу, карактеристични сезонски спортови и сл.), шта раде и чему се радују дјеца. У овој доби на елементарном нивоу јављају се сазнања из појединих наука као што су физика, посебно из области о топлоти и топлотним појавама (изворима топлоте, понашању тијела при загријевању и хлађењу), магнетизму и електрицитету (најелементарнија сазнања на нивоу експериментисања са природним феноменима електрицитета и магнетизма), о механичким појавама у вези са кретањем, брзином, силом притиска, равнотежом, потом из оптике (својства и понашање свјетлости, боје, сочива, огледала и др.), акустике (настајање, простирање и појачавање звучних тала-

са, разни звучни ефекти), као и бројних феномена погодних за откривачке активности кроз експериментисање водом и ваздухом.

У подручју хемије дјеца су дорасла за најједноставније експерименте посвећене дјеловању једне материје на другу, неке хемијске процесе, на примјер, сагореивање, топљење и растварање материја, мијењање особина материје под хемијским утицајима и друго.

Дјеца показују снажан интерес за информатику и информационо-комуникациону технологију (рукују једноставнијом опремом, прије свега рачунаром и мобилним телефоном), те имају изграђену свјест о користи технологије за човјека.

Дјеца разумију и могу упознати основна обиљежја и принципе савремене производње неких материјалних добара, те јасно уочити повезаност рада људи са радом других и допринос свакога од њих животу заједнице. Кроз стицање вјештине израде једноставних употребних предмета од разних врста материјала, као и играчака, вршења ситних оправки на играчкама, књигама и др. дјеца улазе у свијет рада, а учеће активности стално морају бити обогаћиване сазнањем о току и битним обиљежјима неких основних радних процеса које обављају људи, као и функцијама професија људи са којима се дјеца срећу у свом животном простору (продавац, шофер, кондуктер и друго).

2. Исходи логичко-математичких активности

Општи исходи развојних активности до шест година су на нивоу спонтаних интересовања, на почетку у говору и игри, а касније са знатно суптилнијом намјеном математичких и логичких сазнања, са жељом за свакодневно комуницирање са околином, у оквиру које дјеца радо учествују и уживају у откривању математичких и логичких сазнања (бројеви, бројање, рачунање, облици, простор, мјера, вријеме). Дјеца у овој доби сазријевају у примјени различитих стратегија рјешавања проблема као што су: уочавање проблема, постављање хипотеза и питања, постављање стратегије у рјешавању проблема, уочавање карактеристика предмета и појава и њихово описивање, класификовање на основу различитих критеријума, погађање примјеном стратегија рјешавања проблема путем покушаја и погрешака. У каснијој развојној доби, размисљање дјетета добија најбитнија обиљежја логичког размисљања, са успостављеним узрочно-последичним везама и односима међу посматраним појавама. Дијете је спремно да објашњава, одговара на питања и описује природу везе, зна да планира, посматра са обиљежјем усмјерености на проблем, користи различите изворе и ресурсе у процесу доказивања.

Конкретни исходи развојних активности до друге године крећу се од једноставне манипулације предметима, испитивања и разгледања и трагања за скривеним предметом. Учење се највише заснива на опонашању старијих, и то учењем путем покушаја и погрешака. У почетку дијете учи спаривањем према критеријуму који се односи на облик за четири уобичајене форме облика (круг, квадрат, правоугаоник, троугао). То омогућује бројне активности разврставања, класификовања на једноставним примјерима и материјалима као што су жетони, и то прво према облику као једноставнијем критеријуму, а затим и према тежим критеријумима као што су боја и величина.

У трећој години ове активности су знатно сложеније, нпр. после показивања дијете ставља четири шољице на четири тањираћа када се напушта критеријум који се односи на облик, а уводи се критеријум који се односи на сврху и функцију предмета. Дијете је у стању да издваја један предмет из гомиле по налогу старијих по било којем критеријуму, да доводи предмете у међусобни однос. У овој доби се ствара основ за типична математичка сазнања и операције, почињући од груписања предмета до преласка на скупове и операције.

У конструкторским играма дјеца прво користе операције као што су класификације и серијације, те уређивање структуре у функционалну цјелину. Дијете у овој доби гради, слаже, лако разликује и разврстава велико и мало, групише идентичне облике и боје у одговарајући скуп, препознаје најдужу од три линије и највећу од три лопте.

Четврта година је пропраћена уочавањем карактеристичних облика предмета и појава у складу са њиховом функцијом. Дјеца могу да оперишу њима, да групишу предмете по величини, боји, облику, положају и слично, најприје према једном критеријуму (својству), а потом узимајући више критеријума (својстава). Дјеца уочавају и међусобну повезаност између различитих предмета и појава, придружују предмете другим предметима на основу неких карактеристика, што је способност успостављања кореспонденције један према један, уз разне видове придруживања (елементи једног скупа са елементима другог скупа). У исто вријеме дјеца могу да распореде предмете према одређеним правилима (у низ, у серију по величини или неком другом својству, наизмјенично једна врста на друга итд.).

Ипак, тек у петој години дјеца су спремна за уочавање односа између цјелине и дијелова, уочавање величине, у почетку на

елементарном нивоу (велико, мало, дебело, танко), а затим по супротностима (мало-много, пуно-мало, велико-мало, дебело-танко, тешко-лако). У овој доби јавља се и моћ дјетета да процијењује неке димензије коришћењем условних мјера (упоређивањем дужина, ширина или дебљина на конкретним предметима), а затим и конвенционалних мјера (стопа, палац и сл.). Дјеца могу успјешно да пореде величине два предмета или да користе трећи предмет као условну мјеру, могу да процијењују дуже-краће, теже-лакше, шире-уже итд., да користе рачунање са новцем у оквиру прве десетине.

Учеће активности у овој доби могу садржавати и образовање скупова, прво уочавањем скупова у околини, а затим и формирањем скупова на основу појединих елемената и различитих критеријума. У оквиру ових активности касније се прелазни на уочавање подскупова и поређење скупова по бројности, придруживањем, утврђивањем и спонтаним означавањем бројности скупова, бројањем чланова и увођењем нових чланова у скупове ради формирања једнакобројних скупова. Графичко представљање скупова нарочито је важно за изграђивање елементарних појмова о скуповима, подскупу, унији скупова и пресеку скупова.

Супстинске развојне промјене у овој области настајуће током шесте године када се дјеца радо баве операцијама на скуповима, дијељењем већих скупова на мање према задатој бројности, успостављањем односа међу скуповима са вишеструко различитом бројношћу, са уочавањем и коришћењем математичких симбола за веће, мање и једнако којим се постепено дјеца уводе и у нумеричке операције. У почетку дјеца представљају бројеве користећи прсте, ознаке на папиру или слике, пребројавају до десет и одбројавају тражени број предмета (до десет), препознају и пишу бројеве до пет. Најважнији домет у овим активностима је разумијевање кардинације, односно увиђање да се посљедњи број који се помене приликом бројања односи на укупну количину претходно избројаног, те да су у њему садржане и све претходно поменуће јединице у низу. Осим бројева од великог значаја, је способност уочавања одређених геометријских својстава предмета у околини (обли, рољаста, лоптасти и коцкасти облици и слично). На овом узrastу један број дјеце раније успијева да се укључи у рјешавање једноставних математичких проблема на практично-опажајном, а затим и вербалном плану.

У овој доби уводи се и појам пара бројева и нарастајућег умножавања по два, затим и три, партиција и елементарни доживљај разломака. Очекује се и способност сагледавања простора у односу на сопствено тијело (релације испред-иза, испод-изнад, лијеводесно, горе-доље, положај појединих дијелова тијела у односу на друге, положај предмета у односу на субјекта), уочавање разних положаја сопственог тијела у односу на поједине објекте и положаја предмета међу собом, способност сагледавања међусобног односа предмета у простору и мијењања овог односа у разним активностима (унутра, изван, дуж предмета, на граници, преко, изнад, иза, поред, наоколо, између и слично), способност уочавања релација међу предметима (распореденим према неком правилу - линијски, у круг, у два реда и слично) и њиховог представљања на макети, способност графичког приказивања или описивања њиховог положаја ријечима, способност уочавања праваца кретања кроз простор у практичним ситуацијама (приликом сређивања, распоређивања, премјештања и слично).

Код временских сазнања дјеца могу уочити брзину протицања времена на основу ритмичких структура (брзо, споро и сл.), уочити и реконструисати временски слијед догађаја у личном искуству (јутро, подне, вече, раније, касније, за вријеме) прво у садашњем времену, а затим и у протеклом и будућем (јуче, данас, сутра). Знање о данима у седмици, мјесецима, годишњим добима је релативно стабилно и на основу тога дијете стиче јасне представе о времену, и то на основу оријентира из свакодневног живота (оброци, спавање, јутро, викенд и слично) и објективних оријентира (пјешчани сат, истицање воде из конзерве, сагореивање свијеће, метроном). Оријентација у времену се развија и унапређује према видним обиљежјима и временским интервалима (од јутра до вечери, у току дана, ноћи, прије подне, у подне, послје подне) и представља основу за уочавање и реконструисање временског слиједа догађаја (прије, послје, сада, раније, касније, за вријеме), такође, прво у садашњем времену, а затим и у прошлом и будућем (данас, јуче, сутра, прекјуче, прекосутра).

Јасно се изражава и способност трансформисања, дијељења и обиљежавања простора линијама (отворени и затворени простори, праве и криве линије, пресјек линија) што је битан услов за разумијевање операција са скуповима, као и за развијање способности оријентације у простору и представљања простора на макетама, релефима, мапама, али и способности мијењања тачке у посматрању простора из необичних углова и углова других особа (из жаље, птичје перспективе).

Дијете у овој доби може користити одређене компоненте како би направило модел, може да именује једноставније геометријске облике (троугао, круг, квадрат, правоугаоник) и геометријска тијела (лопта, квадар, ваљак), може да уочи и репродукује симетрију код једноставнијих предмета.

3. Исходи графомоторичких активности

Општи исходи ових развојних активности до шест година у погледу достигнућа односе се на развијену фину моторику шаке и прстију са локомоторном контролом покрета, али и на елементе писмености, јер дијете воли да се игра словима и дијеловима слова, остављајући трагове на површинама за писање и цртање. У овом периоду дијете треба да правилно и вјешто користи прибор за писање и маказе, да слободно користи миша и тастатуру на рачунару, да је посвећено књижи у складу са његовим узрасним могућностима и интересовањима.

Конкретни исходи развојних активности до треће године су: дијете може уметнути предмете у одговарајуће отворе оних облика који одговарају облику предмета, убацује ситније предмете у посуду, ниже предмете на канап, конач или еластичну пластификовану жицу, може од тих материјала обликовати занимљиве форме које асоцирају на познато у својој околини. У овој доби дијете је заинтересовано за оловку, свјесно оставља трагове оловке на папиру и имитирајући вуче праве црте, црта спиралне линије, почиње да користи маказе, због чега се интензивирају графомоторичке способности.

Четврта година је у знаку усавршавања дјечјег цртежа са свим обиљежјима реалности. Дијете црта људску фигуру (прво шематски, у виду мање-више правилних геометријских облика, а потом, са више детаља и ближе реалном цртежу).

У петој години кретање се усавршава, нарочито координација. Дијете покрете својих руку свјесно контролише, може да изводи низ ритмичких покрета у свим смјеровима без престанка и прекидања: горе, доле, лијево и десно и слично, успијева вољно и свјесно да усмјерава покрете руке (руку) и шаке, са јасним обиљежјима развијене координације покрета руке и шаке (покрети су тачни, прецизни, усмјерени), влада покретима шаке и прсти су му спретни у кретању у четири правца (горе, доле, лијево, десно). Осим тога, умије кружно да контролише притисак на папир, а фини покрети руке постају вјештији, сигурнији и слободнији и дијете њима управља брзо, лако и својом вољом, без тешкоћа мијења њихових правца и исписује и ситније елементе. Дијете у овој доби испољава тачност и прецизност при обављању радњи доминантноном руком, умије да се оријентисе у дводимензионалном простору радних листова и свеске (од ширег ка мањем дводимензионалном простору) или да боји веће и мање површине пазећи да не пређе линије.

У шестој години дијете може да држи маказе правилно, да изрезује прецизно, прво једноставније облике (округле, правоугаоне), а затим стилизоване, као што су: људска фигура, животиње, биљке и слично. Дијете познаје и умије да нацрта поједине елементе слова (косе, кружне и праве линије) и разумије функцију писања, зна да је то процес преноса порука или начин за размишљање идеја на даљину, чување идеја и комуницирање са прошлошћу, као и примање порука, што је индикатор да је дијете усвојило можда најсложенији систем симболизације.

У овој доби развија се и вјештина правилног листања свеске и свијест о ограничениости простора на папиру. До поласка у школу већина дјеце може постићи најпожељније исходе који се односе на правилно руковање прибором за цртање и писање, као што су: исправно држање оловке, коришћење резача за оловке, употреба лењира, одлагање прибора за писање и цртање на своје мјесто, враћање поклопаца на фломастерима, уклањање отпадака који настану током њихових активности.

IV - РАЗВОЈ ГОВОРА, КОМУНИКАЦИЈЕ И СТВАРАЛАШТВА

Говор је најсавршенији сигнални систем за учење и од развоја говора увелико ће зависити укупан развој дјеце, њихова комуникација и интеракцијске везе са средином. Овај аспект развоја је најбогатији извор за систем учећих активности на коме је Програм и заснован, а сигурно и најбољи примјер cjеловитости развојних утицаја. Активности које су у вези са говором постају једно од најважнијих општих упоришта раног учења.

1. Исходи у вези са активношћу говора, комуникације и писмености

Општи исходи развојних активности у овом аспекту до шест година своде се на оспособљавање у коришћењу говором, прије свега, кроз разумијевање, реаговање и служење говором одраслих, усвајање и богаћење рјечника, служење књигама и писаним материјалима, коришћењем маштовног потенцијала и испољавања радозналости за нове активности, умијећа вербалног и невербалног комуницирања са вршњацима и одраслима у својој околини и умијећа да слуша и културно се опходи у комуникацији. Говорна и комуникација одвијају се константно, због чега се само повремено дизајнирају оне активности у којима ће доминирати садржаји унапређивања говора и писмености.

Конкретни исходи ових развојних активности (у првој години) крећу се од невербалног комуницирања, брбљања до првих једноставних ријечи које ће дијете изговорити смислено и са циљем са намјером да оствари интеракцијску везу са одрасли-

ма. У почетку, релативно рано, дијете јасно удваја слоге без значења (ба-ба, да-да) што су први покушаји упућивања порука околини и ослушкивања властитих говорних ефеката, из чега ће касније настати неколико ријечи (мама, тата, баба, па-па), које се могу сврстати у разумљиве поруке. Дијете до краја прве године разумије у цијелости неколико ријечи, слуша и опонаша звукове из околине, разумије значење ријечи "не" и реагује на једноставне наредбе, понавља ријечи које чује и почиње јасније изговарати прве ријечи.

У другој години дјеча, у правилу, разумију једноставне наредбе, могу да именују један или неколико предмета на захтјев одраслих, разумију да познате ствари и особе имају имена, могу да користе фразу од двије ријечи, могу да спајају именицу и глагол. Касније дјеча схватају једноставна граматичка правила. Знају више фраза од двије ријечи и препознају осам до дванаест слика, те упућују вербалне поруке да хоће јело или пиће.

Трећа година је период значајнијег убрзавања развоја говора у смјеру доживљаја говора као сигналног система за учење. Дјеча почињу да користе питања и знатно шири репертоар именица, глагола и придјева који говору дају богатство могућности изражавања и стварања. Дјеча науче више једноставних фраза и реченица до три ријечи, те тако могу да одговоре адекватно на питање која имају значење посједовања (мој и твој, његово и наше). Посебан замах и инспирацију за говор дјеча добијају коришћењем културних артефаката из дјечје књижевности, тако да успијевају да рецитују краће pjesмице, употребљавају јменице и множини (ја, ти, они, ми, ви), почињу да причају доживљаје, да постављају питања (Ко? Шта? Гдје?). Почињу да користе замијеницу "ја" у свјетлу улоге или неког догађаја у којем учествују. Дјеча већ могу да пажљиво слушају и да правилно листају сликовнице. Приликом листања сликовница исказују нескривена задовољства и интересовање за садржај свих илустрација.

У току четврте године дјеча почињу да уочавају гласове у ријечи и гласовну структуру говора ријечи; почињу да артикулишу гласове, да правилно, јасно и разумљиво изговарају сваки глас, ријечи и реченице, да изговарају ријечи у складу са нормама књижевног језика и да користе интонацију и ритмичност у обраћању другима. У овој доби дјеча могу да причају по сјећању, на основу свог искуства, да именују ствари ријечима и да их описују у погледу својстава или функција за које су намијењене. Дјеча почињу да се користе и гестовним средствима, односно невербално, да изражавају мисли и осјећања користећи говор и као симболички систем кога користе сви у његовом окружењу. Дијете схвата да су ријечи састављене од гласова, а говор од ријечи, схватају да су знаци на хартији "писани говор", односно да су штампани текстови и симболи носиоци одређених значења, како у књигама тако и у натписима, етикетама итд. Дијете се користи гласовним квалитетима као што су висина, снага, темпо и боја гласа, разумије значење појединих слова и ријечи као универзалних симбола. То упућује на припремљеност за учење читања, захваљујући развоју фонематске перцепције (способности за слушање и гласовну анализу ријечи ради увиђања од којих је гласова састављена, колико је тих гласова и у каквом су положају у ријечима).

У петој години дијете има усвојен граматички правилан говор кроз интуитивно познавање језичких норми. Умије да се користи елементарним граматичким правилима на нивоу интуиције, да се користе ријечима које значе множину, деминутиве и аугментативе, имају род, број и глаголско вријеме (садашње, прошло и будуће). Говором почињу јасно да изражавају своје мисли и осјећања, чиме испољавају самопоуздање када говоре о својим потребама и жељама. Поред тога, способна су да слушају, могу да прате и да разумију поруке из говора других, уз уважавање саговорника, да одговарају на питања, да постављају питања, да износе и образлажу аргументе, да бране сопствено становиште пред групом, што су већ индикатори да су могући сложенији видови асоцијативног и искуственог учења. При томе, дјеча испољавају културно опхођење, пристојност, љубазност и предусретљивост, настојећи да активно учествују у разговорима на разне теме.

Шеста година је у знаку снажног емотивног везивања за производе књижевног стваралаштва (испричаног, прочитаног или приказаног). Дјеча воле посебно бајку, цртани филм у серији, причу у наставници, воле да прате луткарске представе, склона су за грађење позоришних и драмских ситуација.

Оно што има најважније методичке вриједности јесте способност слушања, разумијевања, доживљавања и памћења онога што се чита и прича, те коришћења обиља језичких игара у којима дијете може препознати и описати основни сиже, догађаје и главне јунаке у причи. Такође, дјеча могу препричавати краће, а затим дуже приче релативно самостално, причати на основу слика, на основу памћења, сјећања на поједине догађаје, препознати поруке текстова, графичке симболе, знакове за слова. Дјеча успијевају и да саставе краће приче, да уоче садржај слике, да га ријечима и реченицама повезују у причу испољавајући спремност за говорно стваралаштво.

2. Исходи дјечјег стваралаштва: говорног, драмског, плесног, музичког, ликовног, моделарског

Општи исходи активности намијењених развоју стваралаштва до шест година воде ка универзалнијим вриједностима које посједује свако дијете, јер је стваралаштво вриједност само по себи, иманентно сваком човјеку. За дијете, то је пут развоја радозналости и мотива за истраживање аутентичног, властитог односа према креативном изражавању, пут који води ка унапређивању маштовног потенцијала, без чега би свако учење у дјетињству било скоро немогуће. Осим тога, једино стваралаштвом се омогућује комбиновање различитих медија, материјала, средстава, покрета, звукова, мисли и осјећања. На тај начин се његује осјећај за лијепо и складно свих умјетничких подручја изражавања који су доступни дјетету. Драгоцјени су исходи који воде ка развоју односа према матерњем језику, књижевности и драмској умјетности народа којем дијете припада, али и свих народа и универзалности културе у животу сваког човјека. Дијете усваја свијест о томе да се мисли, искуства и идеје могу различито представити - говором, сликама, писаним ријечима, звуцима, облицима, моделима, а осим тога дијете учи да прихвата одговарајућа правила и моделе понашања у културним институцијама своје средине.

Конкретнији исходи у оквиру ових активности до три године старости су у знаку активног односа према средини, укључивања у културне догађаје, интеракције са средином, сарадње са одраслима, учествовања у причама и драматизацијама. Тада се очекују и први покушаји да дјеца репродукују причу, бајку коју су чули, да опробају свој говор, да се играју ријечима и гласовима, да опонашају познате јунаке из прича. Дјеца врло успешно имитирају карактеристична обиљежја људи и животиња, воле да учествују у музичким и плесним активностима, стварајући ритмичке творевине. Воле бројалице, разбрајалице и успаванке. У овој доби се јављају и прва интересовања за инструменталну музику: воле да слушају тиху и умирујућу класичну музику, али и живе, ведре дјечје pjesмице које свједоче о њиховим истинским осјећањима. У овој доби важна обиљежја су и та да дјеца воле цртање и сликање, да се играју бојама и другим ликовним материјалима, да воле да се играју тијестом, пијеском и водом, глином, папиром и конструкторским материјалима.

Између треће и шесте године долази до врло квалитетних промјена, прво у говору, у језичким играма, експериментисању гласовима и ријечима. Дјеца су у стању да властитим маштовним потенцијалом измишљају приче, да слушају и доживљавају продукте дјечје књижевности, да стекну искуства о системима симболизације своје и свјетске културе. У овој доби су спремна да памте и репродукују краће pjesмице, да препознају и опишу главне јунаке у причама према карактеристикама њиховог понашања, да препознају књижевни жанр дјела које слушају, да се интересују за књижевно стваралаштво и у стању су да га доживљавају сопственим искуством. У драмској умјетности воле да користе маске, костиме и разне реквизите, да се уживљавају у улогу лика који тумаче, да учествују са великим задовољством у луткарским представама. У тој доби користе гестовни, невербални говор, мимику и пантомиму и већ имају елементарна искуства о позоришту за дјецу и глумцима као актерима позоришта.

У овом периоду дјеца успешно претварају стихове дјечје pjesме у музичку композицију и плесни израз, измишљају своју мелодију, прате ритам мелодије плесним креацијама уз помоћ једноставног дјечјег музичког инструментарија. Могу препознати боју звука уобичајених инструмената, пратити музичке творевине из вокалне и инструменталне музике, воле да плешу уз све врсте музике, уочавају динамику, висину, темпо и ритам тонова, свирају Орфовим инструментима (бубњевима, звечкама, шушкалицама, свим врстама удараљки као што су кастањете на дршци, прапорици, чинеле, триангл, даире, тимпани).

У ликовној умјетности дјеца су већ богата идејама о коришћењу линије, облика и форме, могу да стварају све сложеније ликовне композиције. Цртеж им са шематског прераста у детаљну слику њиховог виђења свијета. Умију да стварају сложенија композициона рјешења скулпљана или ширења слике на цијели формат папира на којем сликају. Почину да експериментирају бојама, да покривају цијелу површину и да се користе ефектима мјешања боја, уз избор скоро свих познатих техника и материјала за ликовни израз. Могу линијама приказати облике, величину, текстуру и пропорције. Линије добијају финесе у дебљини, успешно цртају фигуре људи, животиња, биљака и других објеката у својој средини (у акцији, са природом међусобног односа међу тим фигурама, размјером, са посебним обиљежјима кроз изражавање свог емоционалног односа према њима). Боја постаје све више оплемењена нијансама, чиме врло успешно изражавају особине, стања и емоције. Почину да се одређују за најдражу ликовну технику. У исто вријеме дјеца израђују властите естетске ставове и увјерења према умјетничким дјелима и стваралаштву, знају елементарне појмове из ликовне умјетности (слика, цртеж, скулптура, портрет, колаж, мртва природа), радо се играју природним и конструкторским материјалима, показују интерес за вјештачке материјале и њихово обликовање у ликовну форму.

1209

На основу члана 11. став 5. и члана 12. став 4. Закона о јаким алкохолним пићима ("Службени гласник Републике Српске", број 81/15) и члана 82. став 2. Закона о републичкој управи ("Службени гласник Републике Српске", бр. 118/08, 11/09, 74/10, 86/10, 24/12, 121/12 и 15/16), министар пољопривреде, шумарства и водопривреде д о н о с и

П Р А В И Л Н И К

О МИНИМАЛНИМ ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИМ УСЛОВИМА ЗА ПРОИЗВОДЊУ ЈАКИХ АЛКОХОЛНИХ ПИЋА

Основна одредба

Члан 1.

Овим правилником прописују се минимални техничко-технолошки и кадровски услови за производњу јаких алкохолних пића у погледу објеката, просторија, опреме, уређаја и стручног кадра, као и садржај и Образац захтјева за регистрацију производње јаких алкохолних пића.

Услови за производњу

Члан 2.

Произвођачи који се баве производњом јаких алкохолних пића неопходно је да имају:

- 1) одговарајући објекат или објекте и просторије у којима ће се одвијати процес производње јаких алкохолних пића,
- 2) опрему и одговарајуће уређаје и
- 3) стручни кадар.

Објекат и просторије за производњу

Члан 3.

(1) Производња јаких алкохолних пића врши се у објектима, односно просторијама које треба да буду зидане или монтажне, израђене од чврстог и незапаљивог материјала и да омогућавају очување квалитета и сензорних својстава сировина, репроматеријала, полупроизвода и готових производа.

(2) Објекти и просторије из става 1. овог члана могу се налазити на једној или више локација, односно адреса и треба да буду физички одвојени од стамбеног или другог простора који није намијењен за производњу јаких алкохолних пића.

Услови у погледу просторија и одговарајућих простора

Члан 4.

(1) Произвођачи јаких алкохолних пића дјелатност могу обављати у објектима који посједују минимално следеће просторије и одговарајуће просторе:

- 1) просторију или одговарајући простор за складиштење амбалаже (у даљем тексту: складиште амбалаже),
- 2) просторију за пријем и складиштење сировина и репроматеријала (у даљем тексту: складиште сировина и репроматеријала),
- 3) просторију за производњу јаких алкохолних пића (у даљем тексту: производни погон),
- 4) просторију за складиштење готових производа (у даљем тексту: складиште готових производа),
- 5) санитарни блок за запослене раднике (који у зависности од броја радника садржи гардеробу, купатило и тоалет, а минимално тоалет са санитарним чвором) и
- 6) просторију или одговарајући простор за административне послове припреме производње, вођење евиденције, чување документације итд.

Услови унутар просторија и одговарајућих простора

Члан 5.

Просторије и одговарајући простори из члана 4. овог правилника треба да буду израђени и повезани тако да су обезбијеђени услови који се односе на: